

स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनको अवस्था

माघ, २०६९

वीरेन्द्र पोखेल

स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनको अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय
स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टिकरण
विषयको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नको लागि प्रस्तुत
शोध-प्रतिवेदन

शोधकर्ता :

वीरेन्द्र पोखेल

परीक्षा रोल नं : २४०००४१/०६७

त्रि.वि.दर्ता नं. : ९-१-२४०-३७३-२००२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग
सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन

माघ, २०६९

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस स्नातकोत्तर द्वितीय वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विशिष्टीकरण विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न छात्र वीरेन्द्र पोखरेलले मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा रही स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था शीर्षकमा शोध कार्य सम्पन्न गर्नुभएको हो । वहाँले प्रस्तुत गर्नु भएको शोध प्रतिवेदन मूल्यांकनका लागि मूल्यांकन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
उप.प्रा. होमनाथ सापकोटा
शोध निर्देशक

मिति: २०६९-०५-१२ (२८-०८-२०१२)

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विशिष्टीकरण विषयको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नको लागि छात्र वीरेन्द्र पोखरेलले “स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनको अवस्था” शीर्षकमा तयार गर्नु भएको शोध प्रतिवेदन स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्यांकन समिति

हस्ताक्षर

१. उप. प्रा. कुवेरनाथ शर्मा
विभागीय प्रमुख

.....

२. उप. प्रा. होमनाथ सापकोटा
शोध निर्देशक

.....

३.
वाह्य सुपरिवेक्षक

.....

मिति: २०६९।.....

कृतज्ञता ज्ञापन

“स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनको अवस्था” शीर्षकमा शोधकार्य गर्न अवसर प्रदान गरेकोमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग सप्तगण्डकी क्याम्पस भरतपुर प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधकार्यको प्रस्तावना लेखन देखि शोध प्रतिवेदनको अन्त्य सम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक निर्देशन, सल्लाह, सुझाव एवं उचित परामर्श र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरू श्री होमनाथ सापकोटा ज्यू प्रति हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै यस अनुसन्धान कार्यमा आवश्यकीय सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरू एवं पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागका विभागीय प्रमुख श्री कुवेरनाथ शर्मा ज्यू प्रति कृतज्ञ छु ।

यस अध्ययनको क्रममा आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनुहुने श्री सोमेश्वर उ.मा.वि., श्री रत्नपुर प्रा.वि., श्री पाण्डपनगर प्रा.वि. का प्र.अ. ज्यूहरु, विषय शिक्षक ज्यूहरु, अभिभावक ज्यूहरु, स्थानीय बुद्धिजीवीहरु, सम्बन्धित विद्यालयका स्रोत व्यक्ति एवं सम्पूर्ण विद्यार्थीहरुलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शैक्षिक पहुँचलाई विश्वविद्यालय तहसम्म पुऱ्याउन हरेक किसिमको दुःख कष्ट गर्नुहुने मेरो पुजनीय बुबाआमा श्याम पोखेल र मनकुमारी पोखेल प्रति सदाका लागि ऋणी छु । सहपाठी साथीहरु कृष्णप्रसाद पराजुली र चलन लिम्बुले गर्नु भएको सहयोगको लागि विशेष धन्यवाद । यसैक्रममा संगीनी शान्ता बराललाई पनि सम्झन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, अनुसन्धान कार्यमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्णमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु साथै शोध प्रतिवेदनलाई कम्प्युटर कार्य गरी अन्तिम रूप प्रदान गर्ने युनिभर्सल पिस कम्प्युनिकेसन एवं फोटोकपीकी साथी मीना गुरुङ्गलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

वीरेन्द्र पोखेल

शोधसार

नेपालको सन्दर्भमा स्थानीय पाठ्यक्रमको औपचारिक व्यवस्था वि.सं. २०४९ को प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रमले गरेको थियो । सम्भवतः यो नै नेपालको स्थानीय पाठ्यक्रमको पहिलो औपचारिक व्यवस्था हुनुपर्दछ । तर यो व्यवस्था कार्यान्वयनमा आउन सकेन । फेरी प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम वि.सं.२०६२ ले सोही प्रावधानलाई कार्यरूप दिनको लागि प्राथमिक तहमा १०० पूर्णाङ्कको एक स्थानीय विषय र सामाजिक, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला विषयमा ८० प्रतिशत केन्द्रले र २० प्रतिशत स्थानीय निकायले पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न पाउने थप व्यवस्था गर्‍यो । यसप्रकार स्थानीय आवश्यकता, स्थानीय विषय र स्थानीय निकायकै व्यक्तिहरूको सहभागितामा स्थानीयताको सम्बोधन हुने पाठ्यक्रम निर्माण गर्नको लागि राज्यले अधिकार प्रदान गरीसकेको परीवेशमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन तोकिएको बमोजिम हुन नसकेको, सम्बन्धित सरोकारवाला पक्षहरूले ध्यान नदिएकोले सो व्यवस्था मात्र कागजमा सीमित रहेको जनगुनासो विभिन्न माध्यमहरूबाट सुन्नमा आइरहेको परीप्रक्ष्यमा स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था पहिचान गर्न र कार्यान्वयनमा देखापरेका समस्याहरूको विश्लेषण एवं समाधानको उपायको खोजी गर्ने मुख्य ध्येयको साथ यो अध्ययन गरिएको थियो । यो अध्ययन आधारभूत तहको कक्षा - ४ र ५ को सामाजिक विषय अन्तर्गत स्थानीय तहले निर्माण गर्ने २०% स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा केन्द्रित गरिएको थियो ।

यो अध्ययन चितवन जिल्लाको गर्दी गा.वि.स.अन्तर्गत पर्ने ११ वटा विद्यालयहरूमध्ये अध्ययन कर्ताको व्यक्तिगत सहजताको आधारमा ३ वटा विद्यालयहरूमा केन्द्रित भएर गरिएको थियो । अध्ययनको क्रममा स्रोतव्यक्ति, विद्यालयको प्र.अ., विषयशिक्षक, अभिभावक । स्थानीय वृद्धिजीवी र विद्यार्थीहरू एवं कक्षा अवलोकनलाई मुख्य सूचनाको स्रोतको रूपमा लिइएको थियो । साथै ती स्रोतहरूबाट प्राप्त सूचना एवं तथ्याङ्कहरूलाई विश्लेषण एवं व्याख्या गरी अध्ययनको निष्कर्ष निकालिएको थियो ।

अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरुमा कक्षा ४ र ५ मा सामाजिक विषय अर्न्तगत २० प्रतिशत विषयवस्तुको रूपमा “वातावरण संरक्षण शिक्षा” विषयको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिएको पाइयो । पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययनको लागि विद्यालयको पठनपाठन एवं शैक्षिक क्रियाकलापहरुमा यो अध्ययन केन्द्रित गरिएको थियो । स्थानीय पाठ्यक्रम निर्दिष्ट प्रक्रियाअनुसार निर्माण हुन नसकेको तथा पाठ्यक्रमविद् र स्थानीय अभिभावकको त्यसमा सहभागिता नरहेको पाइयो । कक्षाकोठामा कार्यान्वयनको स्थिति केही सन्तोषजनक देखिएतापनि शिक्षकको पेशागत दक्षता एवं सक्षमताको लागि आवश्यक तालिमको अभाव रहेको देखियो । पाठ्यपुस्तकको उपलब्धता नरहेको तथा शिक्षण योजना बिना नै शिक्षण गरेको देखियो । स्थानीय विषयवस्तुको शिक्षणको लागि शिक्षण स्तरमै उपलब्ध मौलिक सामग्रीहरुको निर्माण गरी शिक्षणमा योजना गर्न आवश्यक शिक्षण सीपको अभाव देखिएकोले पाठ्यक्रममा निर्धारित पाठ शीर्षकहरुलाई व्याख्यान विधिको नै बढी प्रयोग गरी शिक्षण गरेको पाइयो । पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था बुझ्न सरोकारवाला निकाएहरुबाट अनुगमन हुने गरेको पाइएन यसबाट के अनुमान गर्न सकिन्छ भने एकपटक पाठ्यक्रम निर्माण गरेपछि सबै जिम्मेवारी पुरा भएको महसुस सरोकारवाला निकाय तथा व्यक्तिहरुले गरेका हुन कि ?

विषयसूची

सिफारिस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञताज्ञापन	iii
शोधसार	iv-v
विषयसूची	vi-viii
तालिका सूची	ix

परिच्छेद - एक

परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	४
१.३	अध्ययनको महत्व	६
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	७
१.५	अनुसन्धानका प्रश्नहरू	७
१.६	अध्ययनको सिमाङ्कन	७
१.७	संक्षिप्त शब्दावलीहरू	८

परिच्छेद-दुई

पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१	सम्बन्धित साहित्यको सैद्धान्तिक समीक्षा	९
२.२	सैद्धान्तिक खाका	१३
२.३	शैक्षिक उपादेयता	१४

परिच्छेद- तीन
अध्ययन विधि

३.१	अनुसन्धान ढाँचा	१६
३.२	सूचना संकलनको स्रोत	१७
३.३	नमूना छनोट	१७
३.४	साधनको निर्माण	१७
३.५	साधनको विश्वसनीयता र वैधता	१७
३.६	तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	१८
३.७	तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण	१८

परिच्छेद - चार

तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या

४.१	स्थानिय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको योजना	१९
४.१.१	स्थानिय पाठ्यक्रम निर्माण योजना	१९
४.१.२	स्थानीय पाठ्यक्रम कक्षाकोठामा कार्यान्वयनको योजना	२१
४.२	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको स्थिति	२२
४.२.१	शिक्षक तालिमको अवस्था	२२
४.२.२	पाठ्यपुस्तक तथा सन्दर्भ सामाग्रीको उपलब्धता	२३
४.२.३	विद्यार्थी समूह छलफल	२३
४.२.४	कक्षाकोठामा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन	२४
४.२.५	कार्यान्वयन बारे शिक्षक तथा अभिभावक प्रतिक्रिया	२८
४.२.६	स्थानीय विषयको मूल्याङ्कन अवस्था	२८
४.२.७	स्थानीय आवश्यकता र स्थानीय पाठ्यक्रम बीच तादात्म्यता	२९
४.२.८	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा अन्य संघसंस्थाको भूमिका	३०
४.२.९	पाठ्यक्रम कार्यान्वयनबारे प्रतिक्रिया सुभावाहरु	३१

४.३	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरु	३३
४.४	पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका समस्या समाधानका उपायहरु	३५

परिच्छेद - पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१	प्राप्ति	३८
५.२	निष्कर्ष	३९
५.३	सुझाव	४१
	सन्दर्भग्रन्थहरु	
	अनुसूचीहरु	

तालिकासूची

तालिका नं. ४.१	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रिया	२१
तालिका नं. ४.२	'वन र वन्यजन्तु' पाठको शिक्षण अवस्था	२५
तालिका नं. ४.३	'प्राकृतिक प्रकोप' पाठको शिक्षण अवस्था	२६
तालिका नं. ४.४	'प्राकृतिक प्रकोप' पाठको शिक्षण अवस्था	२७
तालिका नं. ४.५	स्थानीय पाठ्यक्रम र आवश्यकता बीच तादात्म्य	३०
तालिका नं. ४.६	पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरु	३४